

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ CLUJ-NAPOCA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE TEOLOGIE „ISIDOR TODORAN”

TEZĂ DE DOCTORAT

**Biserica și Școala românească din
Sălajul istoric în secolul al XIX-lea**

-Rezumat-

Coordonator științific:

PR. PROF. UNIV. DR. ALEXANDRU MORARU

Doctorand:

PR. COSMIN-CĂTĂLIN LAZAR

CLUJ-NAPOCA

2020

Cuprins

Listă de abrevieri.....	2
Introducere.....	6
I. Considerații generale despre Sălajul istoric.....	17
I. 1. Cadrul geografic și istoric al județului Sălaj.....	17
I. 1. a. Referințe geografice și istorice despre județul Sălaj.....	17
I. 1. b. Organizarea politic-administrativă a Țării Silvaniei.....	21
I. 1. c. Structura demografică a Sălajului până în secolul al XIX-lea.....	24
I. 2. Viața bisericească în ținuturile sălăjene până la sfârșitul secolului al XVIII-lea.....	27
I. 2. a. Viața bisericească în ținuturile sălăjene până în secolul al XVII-lea.....	27
I. 2. b. Organizarea bisericească din Sălajul istoric în secolul al XVIII-lea.....	36
II. Biserica Română din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea.....	42
II. 1. Instituții ecleziiale românești în Sălajul istoric în secolul al XIX-lea.....	42
II. 1. a. Instituția vicariatul foraneu în Biserica Greco-Catolică din Transilvania.....	42
II. 1. a. 1. Evoluția vicariatului foraneu în Biserica Catolică și implementarea instituției în Biserica Greco-Catolică din Transilvania.....	42
II. 1. a. 2. Vicarul foraneu, drepturi și îndatoriri.....	46
II. 1. b. Protopopiatul, funcționalitate și foruri de conducere.....	48
II. 1. b. 1. Protopopiatul în Biserica Ortodoxă din Transilvania în secolul al XIX-lea....	49
II. 1. b. 2. Evoluția funcției protopopești în Biserica Greco-Catolică din Transilvania...	53
II. 1. c. Parohia și filia, funcționalitate și foruri de conducere.....	61
II. 2. Protopopiatul ortodox Unguraș în secolul al XIX-lea.....	67
II. 2. a. Evoluția protopopiatului ortodox Unguraș în secolul al XIX-lea.....	67
II. 2. b. Protopopii Ungurașului în secolul al XIX-lea.....	76
II. 3. Vicariatul greco-catolic Silvania în secolul al XIX-lea.....	78
II. 3. a. Evoluția Vicariatului greco-catolic Silvania în secolul al XIX-lea.....	78
II. 3. b. Vicarii foranei ai Silvaniei în secolul al XIX-lea.....	91
III. Preoțimea română din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea.....	96
III. 1. Statulul social, moral și economic al preoțimii sălăjene în secolul al XIX-lea.....	96
III. 1. a. Pregătirea preoților sălăjeni din secolul al XIX-lea.....	96
III. 1. b. Alegerea și numirea preoților.....	102

III. 1. c. Conduita, morala și delictele preoților.....	114
III. 1. d. Veniturile preoțimii.....	126
III. 2. Relațiile interconfesionale în parohiile Sălajului istoric.....	141
III. 2. a. Cauzele tensiunilor și a mutațiilor confesionale.....	142
III. 2. b. Cazuri de tensiuni și mutații confesionale în Sălaj în secolul al XIX-lea.....	143
III. 3. Preoți slujitori din parohiile Sălajului istoric în secolul al XIX-lea.....	150
III. 3. a. Preoți slujitori din vicariatul Silvaniei în secolul al XIX-lea.....	154
III. 3. a. 1. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Ip în secolul al XIX-lea.....	154
III. 3. a. 2. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Crasna în secolul al XIX-lea.....	158
III. 3. a. 3. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Valcău în secolul al XIX-lea.....	164
III. 3. a. 4. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Pericei în secolul al XIX-lea.....	169
III. 3. a. 5. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Oarța în secolul al XIX-lea.....	174
III. 3. a. 6. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Brebi în secolul al XIX-lea.....	177
III. 3. a. 7. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Ieriu în secolul al XIX-lea.....	183
III. 3. a. 8. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Băsești în secolul al XIX-lea.....	187
III. 3. a. 9. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Noșig în secolul al XIX-lea.....	192
III. 3. a. 10. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Șamșud în secolul al XIX-lea.....	198
III. 3. a. 11. Preoți slujitori din protopopiatul greco-catolic Sărăuad în secolul al XIX-lea.....	204
III. 3. b. Preoți slujitori din protopopiatul ortodox Unguraș în secolul al XIX-lea.....	209
III. 4. a. Stilurile bisericilor și arta bisericească în Sălajul istoric.....	219
III. 4. b. Manuscrise și cărți de cult.....	233
III. 4. c. Cântarea bisericească ortodoxă și greco-catolică din Sălaj.....	243
IV. Învățământul confesional românesc din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea. Școli, învățători, discipline și manuale didactice. Statistici școlare.....	247
IV. 1. a. Învățământul confesional din vicariatul Silvaniei în secolul al XIX-lea.....	248

IV. 1. b. Rețeau școlară din vicariatul Silvaniei.....	261
IV. 1. b. 1. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Ip.....	261
IV. 1. b. 2. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Crasna.....	275
IV. 1. b. 3. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Valcău.....	295
IV. 1. b. 4. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Pericei.....	307
IV. 1. b. 5. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Oarța.....	321
IV. 1. b. 6. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Brebi.....	331
IV. 1. b. 7. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Ieriu.....	342
IV. 1. b. 8. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Băsești.....	355
IV. 1. b. 9. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Noțig.....	368
IV. 1. b. 10. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Șamșud.....	381
IV. 1. b. 11. Școlile confesionale din protopopiatul greco-catolic Sărăuad.....	393
IV. 2. a. Învățământul confesional în protopopiatul ortodox Unguraș în secolul al XIX-lea.....	413
IV. 2. b. Școlile confesionale ortodoxe din protopopiatul Unguraș.....	429
Concluzii.....	466
Bibliografie.....	469
Glosar	501
Anexe.....	502
Declarație.....	534

Cuvinte cheie: Sălaj, Biserică, Școală, Vicariatul foraneu greco-catolic Silvania, Protopopiatul Ortodox Unguraș, vicari foranei, protopopi, preoți, învățători, protopopiate, parohii, școli confesionale.

Lucrarea cu tema *Biserica și Școala românească din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea* are în vedere prezentarea vieții bisericești a românilor din arealul sălăjean din secolul al XIX-lea.

Din punct de bisericesc românii din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea erau organizați sub jurisdicția a două instituții bisericești superioare distincte. Parohiile ortodoxe erau organizate sub jurisdicția protopopiatului ortodox Unguraș, iar cele greco-catolice se aflau sub jurisdicția vicariatului greco-catolic al Silvaniei care cuprindea 11 protopopiate. Protopopiatul ortodox Unguraș s-a dovedit a fi un veritabil bastion de conservare și continuitate a ortodoxiei într-o zonă limitrofă a eparhiei ortodoxe din spațiul transilvănean, reușind să perpetueze percepțiile credinței ortodoxe într-o perioadă în care era considerată doar tolerată. La polul opus Biserica Greco-Catolică, apărută într-un context politic ce i-a oferit circumstanțele favorabile elaborării ca o măsură de contrapondere la reforma religioasă în Imperiul Habsburgic, câștiga teren din ce în ce mai mult. În anul 1810 în Țara Silvaniei Biserica Greco-Catolică își înființa un adevărat centru eclezial, ce a avut influențe în toate resorturile vieții sociale, respectiv vicariatul foraneu al Silvaniei.

Zona Sălajului de azi nu coincide din punct de vedere administrativ-geografic cu zona Sălajului istoric din secolul al XIX-lea. Pentru prima dată zona geografică la care facem referire apare cu denumirea de Sălaj în anul 1876 prin înființarea comitatului Sălaj. Comitatul Sălaj cuprindea fostele comitate Solnocul de Mijloc și Crasna, plasa Unguraș din comitatul Dăbâca și două comune din județul Cojocna. Zona geografică avută în vedere în cercetare corespunde spațiului geografic care în anul 1876 intra în componența comitatului Sălaj. Motivul pentru care am ales această zonă se datorează faptului că jurisdicția protopopiatului Unguraș și a vicariatului din Șimleu erau satele din componența noului comitat Sălaj. Până la înființarea comitatului Sălaj, parohiile vicariatului greco-catolic se aflau în fostele comitate Crasna și Solnocul de Mijloc, iar parohiile protopopiatului ortodox Unguraș, cu câteva excepții, se aflau în plasa Unguraș din comitatul Dăbâca.

Cercetarea se limitează la prezentarea a trei aspecte legate de viața bisericească a românilor sălăjeni din secolul al XIX-lea. Un prim aspect are în vedere prezentarea modului de funcționalitate și organizare a instituțiilor ecleziastice românești din zona și perioada de referință.

Cel de-al doilea aspect are în vedere prezentarea vieții bisericești, a preoțimii vremii și a relațiilor interconfesionale. Cel de-al treilea obiectiv are în vedere învățământul confesional din zona și perioada studiată.

Lucrarea are în vedere evidențierea implicării Bisericii în opera de emancipare a societății sălăjene românești din secolul al XIX-lea. Importanța acestei cercetări constă în dublul conceptual pe care-l are în vedere, istorie eclezială regională-istorie eclezială locală. Ca notă de noutate lucrarea prezintă viața bisericească a românilor din Sălajul istoric în ansamblul ei, pornind de la organizarea instituțională bisericească a parohiilor sălăjene din perioada de referință până la prezentarea parohiilor, a școlilor, a preoților și a învățătorilor. Prin modul în care aceste informații sunt prezentate, lucrarea are structura unei monografii tratând general aspectele abordate la nivelul întregii zone, dar și particular pentru fiecare parohie în parte. Importanța temei rezidă și din faptul că furnizează pentru cei interesați de istorie locală date despre parohii și preoți, despre școli și învățători utile unor noi demersuri de cercetare sau pentru eventuale monografii parohiale.

Lucrarea este structurată în patru capitole, precedate de o introducere care prezintă aspecte legate de limitele, istoriografia, stadiul actual și noutatea cercetării, urmate apoi de lista bibliografică, un glosar cu vechile unităși de măsură folosite în secolul al XIX-lea în Transilvania și câteva anexe reprezentativă pentru tematica lucrării.

În primul capitol, *Considerații generale despre Sălajul istoric*, am prezentat aspecte generale despre geografia, istoria, organizarea administrativ-politică și viața bisericească din Sălaj până în secolul al XIX-lea.

Județul Sălaj este așezat în partea de nord-vest a României. Teritoriul județului se suprapune în cea mai mare parte pe zona de legătură dintre Munții Apuseni și grupa de nord a Carpaților Orientali, zonă cunoscută sub denumirea de Platforma Someșană sau Jugul Intracarpatic. Denumirea de Sălaj apare cu mult înaintea înființării comitatului Sălaj, aproape o dată cu înființarea comitatelor sălăjene Crasna și Solnocul de Mijloc. Acest nume provine de la denumirea râului Sălaj, putându-se constata că în vechile documente Sălajul reprezenta

denumirea unei regiuni și nu a unui comitat. În limba maghiară Sălajul este numit *Szilágy*, termen compus din cuvintele „*szil*”, care înseamnă *ulm*, și „*ágy*” care înseamnă „*albie*”, prin denumirea Sălaj înțelegându-se „*Valea Ulmilor*”

În ceea ce privește organizarea administrativ-teritorială a județului Sălaj de azi structura acestuia a cunoscut de-a lungul vremii mai multe modificări. Mențiunile despre primele comitate transilvănene amintesc și despre comitatul Crasnei, înființat în anul 1090. În secolul al XII-lea sunt amintite documentar 10 comitate, printre care și comitatele Crasna, menționat în anul 1162, și Szolnok, menționat în anul 1166. În anul 1876 s-a înființat comitatul Sălajului. În componența comitatului Sălaj intrau fostele comitate Crasna și Solnocul de Mijloc, cercul Unguraș din comitatul Dăbâca și două comune din comitatul Cojocna, capitala comitatului fiind stabilită la Zalău. Comitatul era împărțit în 6 plase, Crasna, Cehu Silvaniei, Tășnad, Șimleu Silvaniei, Zalău și Jibou.

Creștinismul a pătruns în zona Sălajului o dată cu cucerirea Daciei de către romani. În anul 106 d.Hr. strategii militar romani au trasat frontiera nord estică a Imperiului Roman pe muntele Meseș din Sălaj. Acest limes delimita teritoriile dacice ocupate de zona dacilor liberi. Provincia Dacia Porolissensis își are această denumire de la Porolissum, cel mai important castru militar roman din zonă. Creștinismul a fost cunoscut în Dacia încă din primele trei secole ale erei noastre pătrunzând aici în perioada apostolică prin propovăduirea Evangheliei pe teritoriul dintre Dunăre și Mare de către Sfinții Apostoli Andrei și Filip. Creștinismul a continuat să fie propovăduit de credincioși în ascuns de teama legilor romane care au declarat creștinismul religie nepermisă. Generalizarea lentă a creștinismului pe meleagurile Daciei a durat până în secolul IV.

Descoperirile arheologice de la Porolissum dovedesc că în acest ținut creștinismul a apărut încă din perioada romană. Acest lucru este valabil și pentru celelalte castru romane descoperite pe teritoriul Sălajului: Buciumi, Romita, Sutor, Românași, Tihău, Jac și Zalău, pentru că și aici au fost aduși soldați romani. Castrul Porolissum rămâne dovada incontestabilă care susține vechimea creștinismului pe aceste meleaguri. Pentru susținerea vechimii creștinismului în părțile Sălajului stau mărturie o serie largă de descoperiri arheologice. În privința vestigiilor bisericesti Sălajul are o istorie îndelungată și bogată. Numeroase vase și obiecte de uz personal, gospodăresc sau de cult, cum ar fi, discuri de os, aplice, oale, capace de lut pentru vase și diferite

inele incizate cu simboluri creștine din secolele al II-lea și al III-lea, precum cruci, peștele și diferite monograme, susțin pătrunderea timpurie a creștinismului în zona Meseșului.

Amintim templul păgân al zeului Bel din cetatea romană Porolissum refăcut în secolul al IV-lea d. Hr. și folosit ca biserică creștină în perioada postromană. Acest templu este cea mai veche bazilică creștină cunoscută la nord de Dunăre. În vecinătatea acestei bazilici creștine au fost descoperite mai multe străchini din lut ars și opaițe din lut și bronz cu motive creștine. Una dintre descoperirile însemnate este vasul sau fragmentul ceramic cu inscripție creștină, descoperit la Moigrad în primăvara anului 1975. În primă fază s-a crezut că acest obiect reprezintă fundul unui vas, însă în urma unei cercetări atente s-a stabilit că acest obiect este un disc din care s-a păstrat partea cu inelul de sprijin al discului. În interiorul discului, în zona centrală, se observă monograma criptografică a lui Iisus Hristos circumscrisă într-un chenar patrulater de formă trapezoidală. Pe una din bazele trapezului se regăsesc simboluri creștine, un pom și o pasăre, alături fiind alte semne și câteva pâini. Pe exteriorul laturilor trapezului se poate observa inscripția „*Ego... vius sau ulus... vot... p...*”, adică, *Ego Paulus votum posui*. Toate aceste semne amintite, inclusiv inscripția, sunt simboluri caracteristice creștinismului primitiv. Datarea acestui obiect merge pînă în secolul al IV-lea, lucru care ne îndreptățește de altfel să credem că atelierele de fabricat ceramică au continuat să existe la Porolissum și după anul 271 d. Hr. Tot din secolul IV datează un pahar din lut cu inscripția „*Vetere fe(lix)*”, „*Să folosești sănătos*”, „*Sis felix v(etere felix)*”, „*Să fi fericit, să folosești sănătos*”, descoperit la Jac, și o linguriță euharistică de argint descoperită la Deleni.

Alte informații despre existența unei organizații bisericești nu mai avem pînă în secolul al IX-lea. În secolele VII-VIII teritoriul carpato-dunărean era organizat în țări românești numite cnezate și voievodate. În aceste ținuturi au activat horepiscopi trimiși aici de patriarhii din Constantinopol, fie de episcopii din Dobrogea (secolele IV-VI) sau de arhiepiscopii de Justiniana Prima (secolul VI). Totodată este posibil ca în această perioadă să fi activat în aceste țărișoare și episcopi misionari trimiși din alte zone.

Odată cu formarea primelor formațiuni statale românești din centrul și nord-vestul Transilvaniei din secolul al IX-lea locul horepiscopilor a fost luat de episcopi, fiecare voievod având un episcop în cetatea sa care supraveghea viața bisericească. Astfel au existat scaune episcopale la Dăbâca, unde era reședința voievodului Gelu, și la Biharia.

Existența unei vieți bisericești dinamice din zona Sălajului între secolele XI-XIII este dovedită prin descoperirea unui fragment dintr-un engolpion kievean pe dealul Pomet, unde ar fi existat mănăstirea Meseșului construită peste ruinele castrului roman Porolissum, atestată inițial ca mănăstire ortodoxă la începutul secolului XI, dar și prin descoperirea chiliilor rupestre de la Moigrad, Jac, Creaca, Brebi și Buciumi.

Începând cu secolul al XIV-lea avem știri despre existența în Transilvania a unor episcopi ortodocși sub jurisdicția cărora se aflau și meleagurile sălăjene. În 13 august 1391 patriarhul Antonie IV a semnat un tomos prin care declara ctitoria lui Baliță și Drag din Perii Maramureșului stravropighie sub directă jurisdicție a scaunului ecumenic, iar egumenul Pahomie era investit cu titlu de exarh patriarhal cu drept de control și judecată a preoților și cu dreptul de a sfinți bisericile, excepție făcând hirotoniile de preoți pe care le săvârșeau episcopii locali. Jurisdicția egumenului-exarh din Peri se întindea peste mai multe ținuturi din nordul Transilvaniei: Maramureș, Ugocea, Bereg, Sălaj, Ciceu, Unguraș și Almașul bihorean. Se presupune că în Transilvania la acea vreme existau mai multe scaune episcopale și chiar o mitropolie la Râmeț, unde în anul 1376 era menționat arhiepiscopul Ghelasie. Dintr-o diplomă a regelui Vladislav al II-lea (1494) se constată că Ilarie, egumenul acelei mănăstiri, era sub supunerea mitropolitului din Transalpina. Așadar jurisdicția peste ținuturile Sălajului o avea mitropolitul Ungrovlahiei, numit și exarh al Ungariei și al plaiurilor, titlu recunoscut de jude la 1401 în ierarhia Bisericii Orientale.

Dintr-o diplomă de reconfirmare în scaun dată episcopului Spiridon al Vadului la anul 1585 aflăm că Sălajul se afla sub jurisdicția episcopului din ținutul Dejului (episcopia Vadului). În acea vreme, conform mărturisirilor iezuitului italian Antonio Possevino, la Șimleu ar fi existat o episcopie. Iezuitul Possevino a consemnat acest lucru în anul 1583, când a vizitat Transilvania. În anul 1585 Sigismund Bathory dă jurisdicție episcopului român Spiridon de la Vad și peste Biserica Română din comitatele Crasna și Solnocul de Mijloc (Sălajul de astăzi). După înființarea mitropoliei de la Bălgrad de către Mihai Viteazul, românii ortodocși din Țara Silvaniei aparțineau de această mitropolie.

Printre cei 38 de protopopi care în anul 1700 au semnat manifestul de unire cu Biserica Romei se numără și trei protopopi din teritoriul Sălajului istoric, protopopul Andrei din Șimleu, protopopul Simion de Sărăuad și protopopul Simion de Băsești.

În ceea ce privește organizarea bisericească din cele două comitate sălăjene secolul al XVIII-lea a fost o perioadă de mutații confesionale. Înființarea vicariatului de la Șimleu a fost necesitate care asigura continuitatea și întărirea confesiunii greco-catolice în cele două comitate sălăjene.

În anul 1733, conform conscripției episcopului Klein, parohiile din comitatul Crasna erau organizate în protopopiatul Boian-Șimleu, iar cele din comitatul Solnocul de Mijloc erau organizate în protopopiatul Someș-Odorhei. Protopopiatul Boian avea 46 de parohii cu 29 de preoți, din care 21 de preoți erau uniți și 8 preoți erau neuniți. În protopopiatul Odorheiului din comitatul Solnocul de Mijloc erau circumscrise 101 parohii cu 96 de preoți, din care 63 ortodocși și 33 uniți. În anul 1750, conform conscripției făcută de vicarul episcopal Petru Pavel Aron, în comitatul Solnocul de Mijloc funcționau două arhidiaconate, Someș Odorhei cu 71 de parohii și Băsești cu 29 de parohii. Din comitatul Crasnei 41 de parohii erau arondate la protopopiatul Jucului din comitatul Cojocnei. În anii 1760-1762, conform conscripției generalului Bucow, în comitatul Solnocul de Mijloc erau 61 de preoți uniți și 411 familii greco-catolice, 97 de preoți ortodocși și 5687 familii ortodoxe. În Comitatul Crasna erau 77 de preoți ortodocși și 2428 familii ortodoxe și o singură familie greco-catolică.

Conform conscripției întocmită de episcopul Dionisie Novacovici în anul 1767. La acea vreme, patru protopopiate menționate în această conscripție aveau centrele ptotopopești în Sălajul de astăzi, respectiv Miluan, Sânpetru, Zimbor și Șimleu Silvaniei.

Vizitațiunile canonice întreprinse de episcopul Grigore Maior au vizat și satele din fostele comitate Crasna și Solnocul de Mijloc, care la anul 1876 au intrat în componența comitatului Sălaj. Parohiile din fostele protopopiate Miluani, Zimbor și Sânpetru, care au reușit să-și păstreze caracterul confesional ortodox în urma popagandei prozelitistă a episcopului Maior au fost înglobate în protopopiatul Miluani, vechea denumire a protopopiatului Unguraș.

În condițiile represiunii confesionale și a modificărilor organizării instituțiilor ecleziale Sălajul istoric devine un adevărat centru al confesiunii greco-catolice la începutul secolului al XIX-lea, când episcopul Ioan Bob, susținător al gimnaziului minorit din Șimleu, a înființat la Șimleu în anul 1810 vicariatul foraneu al Silvaniei.

În prima parte a capitolului al doilea, *Biserica Română din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea*, am prezentat aspecte legate de funcționalitatea instituțiilor bisericești românești din

Sălajul istoric, respectiv vicariatul foraneu, protopopiatul, parohia și filia. În a doua și a treia parte a acestui capitol am prezentat evoluția vicariatului greco-catolic al Silvaniei și a protopopiatului ortodox Unguraș în decursul secolului al XIX-lea. Totodată am prezentat pe scurt și biografiile protopopilor și vicarilor care au condus aceste instituții în decursul secolului al XIX-lea.

Încă de la începuturile sale Biserica Greco-Catolică și-a asumat două identități fundamentale, una dată de moștenirea spirituală răsăriteană și o moștenire primită în momentul intrării în contact cu Biserica Romei. Începând din a doua parte a secolului al XVIII-lea identitatea confesională greco-catolică cunoștea un amplu proces de alteritate dintre tradiția eclezială răsăriteană și elementele de organizare și funcționare instituțională de rit latin.

Înființarea vicariatelor foranee la interferența secolelor XVIII-XIX a fost necesară din perspectiva unor probleme de ordin jurisdicțional-administrativ, pastoral-misionar, dar și din considerentul tulburărilor confesionale din anumite zone ale Transilvaniei. Necesitatea înființării acestor vicariate din perspectiva episcopilor Grigorie Maior și Ioan Bob a fost de a asigura contraofensiva în fața luptelor care veneau împotriva uniației din partea ortodocșilor.

Înființat la începutul secolului al XIX-lea, Vicariatul Silvaniei a fost un instrument de impunere și înrădăcinare a uniației pe meleagurile sălăjene, uniația începând să prindă rădăcini în comitatele sălăjene după vizitațiunile întreprinse de episcopul Grigorie Maior între anii 1773-1777. Ioan Bob a instituit vicariatele în regiunile de tradiție românească recunoscute din vechime cu numele de „țări”, atât prin preponderența populației românești cât și prin strădaniile oamenilor animați de ideile iluminismului iosefin în plan social și cultural. Astfel, iau ființă vicariatele: Făgărașului (Țara Făgărașului), Rodnei (Țara Năsăudului), Hațegului (Țara Hațegului) în anul 1786, iar în anul 1810 s-a înființat Vicariatul Silvaniei (Țara Silvaniei) cu reședința la Șimleu Silvaniei. Mult mai târziu a luat ființă Vicariatul foraneu al Maramureșului, înființat în anul 1860.

Vicariatul foraneu Silvania a cuprins în componența sa parohiile și filiile greco-catolice din fostele comitate Crasna și Solnocul de Mijloc și câteva parohii din zona Chioarului și Sătmarului. Pe toată perioada secolului al XIX-lea parohiile vicariatului au fost organizate în 11 protopopiate care au funcționat sub jurisdicția vicariatului, respectiv: Șimleu Silvaniei, care a primit ulterior titulatura de protopopiatul Pericei, Oarța de Jos, Brebi, Ieriu, Băsești, Ip, Crasna, Noțig, Șamșud, Sărăuad și Valcău de Jos. În anul 1835 în componența celor 11 protopopiate ale

vicariatului intrau 163 de parohii și 44 de filii care aveau 81328 de credincioși greco-catolici. În anul 1842 vicariatul avea 164 de parohii, 46 de filii și 85125 de credincioși. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea numărul unităților parohiale din vicariatul Silvaniei a variat între 113-116 parohii, iar numărul filiilor a variat între 97-106 filii. În ceea ce privește numărul credincioșilor greco-catolici din vicariatul Silvaniei între anii 1867-1900 situația se prezintă astfel: în anul 1867 vicariatul avea 99228 credincioși, în anul 1877 avea 89431 credincioși, în anul 1882 avea 84739 credincioși, în anul 1886 avea 88025 credincioși, în anul 1890 avea 91374 de credincioși, în anul 1894 avea 97806 credincioși, în anul 1898 avea 101928 credincioși, iar în anul 1900 avea 100270 de credincioși.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea vicariatul Silvaniei s-a numărat printre structurile ecleziiale ale Episcopiei greco-catolice de Alba-Iulia și Făgăraș, iar după înființarea Episcopiei de Gherla vicariatul Silvaniei a trecut sub jurisdicția acestei eparhii. Vicariatul Silvaniei în secolul al XIX-lea a fost condus succesiv de cinci vicari foranei, respectiv, *Georgiu Tatu* (1810-1824), *Gregoriu Abraham* (1824-1828), *Isidor Alpini* (1828-1835), *Alexandru Șterca-Șuluțiu* (1836-1850), *Demetriu Coroian* (1850-1873) și *Alimpiu Barboloviciu* (1873-1913).

Protopopiatul ortodox Unguraș a avut o evoluție aparte determinată de poziția geografică, fiind situat la periferia eparhiei, de structura multiconfesională și de mediul social al zonei. Parohiile care formau protopopiatul Unguraș erau situate geografic în mare parte în zona lărgită a văilor Almaș și Agrij din Sălajul de azi. De-a lungul vremii protopopiatul a avut diferite denumiri fiind menționat în documente cu titulatura de protopopiatul Miluanului sau al Dăbâcii. Ultima denumire a luat-o de la localitatea Unguraș, vechea denumire a localității Românași. Protopopiatul Unguraș în primele două decenii ale secolului al XIX-lea avea sediul la Miluani, din anul 1819 sediul era stabilit la Sânpetru, din anul 1824 sediul protopopiatul era stabilit din nou la Miluani, iar din anul 1849 sediul era strămutat la Sânpetru. Cu denumirea de Unguraș protopopiatul apare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

În decursul primelor trei decenii ale secolului al XIX-lea componența protopopiatului a fost una instabilă deoarece o parte din parohiile protopopiatului au trecut la Biserica Greco-Catolică. În anul 1805 acest protopopiat este cunoscut cu titulatura de protopopiatul Dăbâcii, cercul superior. În acel an protopopiatul avea 28 de parohii și 2252 de familii de credincioși ortodocși. În anul 1832 protopopiatul avea în componența sa 22 de parohii și 7486 de credincioși

ortodocși, în anul 1858 avea 20 de parohii și 10265 de credincioși, în anul 1869 avea 19 parohii și 11641 de credincioși, în anul 1874 avea 20 de parohii și 10988 de credincioși, în anul 1894 avea 21 de parohii și 14224 de credincioși, iar în anul 1900 avea 21 de parohii și 13964 de credincioși. În secolul al XIX-lea protopopiatul ortodox Unguraș a fost condus de următorii protopopi: *Petru Popovici* (1794-1818), *Constantin Rafail* (1819-1823), *Ioan Damșa* (1824-1848), *Petru Roșca* (1849-1888) și *Pavel Roșca* (1890-1918).

Capitolul al treilea, *Preoțimea română din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea*, este structurat în patru subcapitole. În prima parte a acestui capitol sunt prezentate câteva aspecte legate de nivelul de pregătire, de modul de alegere și de numire a preoților și starea economică a preoțimii. În al doilea subcapitol am abordat problema relațiilor confesionale dintre cele două grupuri din Sălajul istoric, ortodocși și greco-catolici. Al treilea subcapitol prezintă șirul preoților din parohiile ortodoxe și greco-catolice din perioada și zona de referință, iar ultimul subcapitol prezintă este dedicat artei bisericesti, respectiv arhitecturii bisericesti, manuscriselor și cărților de cult care au circulat în Sălajul istoric și cântării bisericesti.

În ceea ce privește alegerea candidaților ortodocși pentru preoție în secolul al XIX-lea acest privilegiu era în sarcina comunităților parohiale și a protopopilor. Conform Statutului Organic șagunian atribuția alegerii preotului revenea sinodului parohial, iar comitetul parohial avea însărcinarea de a scoate la concurs postul vacant și de a publica un anunț în Telegraful Român prin care se făcea cunoscută organizarea concursului pentru ocuparea postului vacant. Anunțul trebuia să conțină condițiile de angajare din care cea mai importantă condiție era salarizarea preotului. În general comunitatea își impunea candidatul deoarece cunoașterea viitorul preot și relațiile stabilite între comunitate și candidat erau vectori ce urmau să influențeze viața bisericească a comunității. În ceea ce privește alegerea și numirea preoților greco-catolici, din timpul episcopului Ioan Bob s-a instituit dreptul de numire a preoților greco-catolici de episcop, dar s-a generalizat în timpul episcopului Lemeni. Această formă de numire a preotului în comunitate are origine în Biserica Apusului, fiind o formă de impunere a autotității episcopale în teritoriu. În practică puteau fi uzitate două metode. Preotul putea fi ales de episcop, respectându-se întrutotul dispozițiile statutare, sau la presiunea comunității care își alegea preotul se făcea rabat de la aceste dispoziții, episcopului rămânându-i în această situație doar actul numirii preotului dorit de comunitate. În cazul protopopiatelor greco-catolice din comitatele

sălăjene după înființarea vicariatului Silvaniei s-a încercat impunerea numirii preoților de către episcop prin vicari, care aveau printre atribuții și propunerea preoților și a protopopiilor pentru parohiile și protopopiatele vacante.

În ceea ce privește proveniența socială a celor care ocupau parohiile sălăjene în secolul al XIX-lea cea mai mare pondere o aveau fii de preoți, urmați de cantori și învățători. Moștenirea parohiei din generație în generație era o tradiție atât în rândul parohiilor ortodoxe din protopopiatul Unguraș cât și în cele greco-catolice din vicariatul Silvaniei. În aceste cazuri se observă din documentele vremii că preoții parohi își luau alături la slujire fii, ginerii sau chiar nepoții ca preoți capelani, iar după decesul sau retragerea din oficiile parohiale a preoților seniori, preoții capelani ocupau oficiile parohiale. O altă metodă de moștenire a parohiilor era și mariajul fiicelor de preoți cu tineri absolvenți de teologie.

În privința pregătirii intelectuale a preoțimii sălăjene până la începutul secolului al XIX-lea pregătirea preoților ortodocși era una rudimentară ce consta în cunoștințe minimale de scris și citit. După alegerea episcopului Vasile Moga în anul 1811 la Sibiu s-a înființat un curs clerical de 6 luni pentru cei care doreau să devină preoți. La acest curs se pregăteau pentru preoție și candidații ortodocși din zona Sălajului istoric. Din anul 1846 la cursul teologic din Sibiu nu mai erau primiți decât numai cei care aveau cursurile școlare normale și gimnaziale finalizate și atestau acest lucru. În anul 1849 durata cursului teologic a fost ridicată la un an, pe două semestre. La sinodul diecezan din anul 1850 ținut la Sibiu s-a hotărât înființarea seminarului diecezan teologic-pedagogic de trei ani. Nefiind îndeplinite toate condițiile perioada aceasta de studiu nu a putut fi implementată, rămânând tot la perioada de un an. În anul 1853 cele două cursuri au fost separate, iar perioada de studiu pentru cursul teologic a fost ridicat la doi ani iar cel pedagogic a rămas la un an. În anul 1861 Șaguna a ridicat durata cursului teologic la trei ani, iar durata cursului pedagogic la doi ani. La sinodul arhidiecezan din anul 1877 s-a aprobat un regulament de funcționare al seminarului teologic. Din acest an erau primiți la cursurile teologice numai tineri care erau absolvenți a opt clase gimnaziale (liceul de azi), iar la cursurile pedagogice erau primiți numai cei cu patru clase gimnaziale (gimnaziul de azi). În anul 1878 pentru cei care nu aveau definitivat cursurile gimnaziale s-a introdus un curs teologic extraordinar de un an de zile, unde cursanții primeau o formă minimală de pregătire, învățând pastorală, dogmatica, morala, istoria bisericească, tipicul și muzica bisericească. Tinerii din

protopopiatul Unguraș care doreau să împărtășească misiunea preoțească urmau înaintea teologiei cursurile gimnaziile din Zalău, Șimleu sau din Cluj.

În ceea ce privește preoțimea sălăjeană greco-catolică, în a doua jumătate a secolului XVIII-lea, majoritatea preoților erau instruiți la școlile mănăstirilor Strâmba, Santău și Treznea sau la școala elementară din Șimleu. În prima jumătate a secolului al XIX-lea candidații la preoție din comitatele sălăjene studiau la școala de preoție din Blaj deschisă în anul 1745 sub episcopul Petru Pavel Aron. La începutul secolului al XIX-lea numărul celor care frecventau școala teologică din Blaj a scăzut simțitor. Acest lucru a făcut ca în această școală să se introducă o alternativă pentru cursanți introducându-se așa numitul moralis (Școala morală), un curs de doi ani unde candidații la preoție studiau îndeosebi *Teologia morală*, de unde venea și denumirea de preoți moralisți a celor care absolveau acest curs. Înainte de a fi primiți la cursul moral tinerii erau obligați să prezinte episcopului atestatul de absolvire a unei școli normale sau gimnaziale, apoi urma înscrierea propriu zisă. Cei care se înscriau la cursul moral din Blaj în mare parte erau absolvenți ai gimnaziului minorit din Șimleu sau al școlii normale din Băsești. Până spre sfârșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea majoritatea preoților sălăjeni din vicariatul Silvaniei erau moralisți, absolvenți ai cursului preoțesc din Blaj. Din anul 1858 după deschiderea seminarului teologic din Gherla marea majoritate a candidaților greco-catolici din vicariatul Silvaniei au studiat aici. Înființarea acestui seminar diecezan a avut urmări pozitive asupra nivelului de pregătire a preoțimii. Absolvenții acestei școli erau în mare parte teologi absoluți. La acest seminar erau primiți să studieze numai absolvenții claselor gimnaziale. Această măsură de selecție a cursanților a asigurat un personal preoțesc bine calificat.

În satele sălăjene, în perioada studiată, cazurile de intenții de schimbare a confesiunii, de treceri de la o credință la alta și de tulburări confesionale au fost relativ puține. Acest lucru se datorează în cea mai mare parte omogenității comunelor bisericesti din spațiul sălăjean, fie că este vorba de comunele bisericesti ortodoxe sau greco-catolice. Cauzele trecerilor de la o confesiune la alta sunt multiple, uneori aceste motive fiind serioase, uneori banale. Unii își părăseau credința datorită nemulțumirilor vis-a-vis de taxele anuale fixate, iar alții își părăseau credința în urma unui conflict cu preotul a cărui confesiune o părăseau. Au fost cazuri de părăsire a confesiunii datorită preoților care aveau o conduită morală neconformă cu statutul preoțesc. O altă sursă care genera mutații confesionale atât pentru zona studiată, cât și pentru întreg spațiul transilvănean, a fost prozelitismul propagat atât de preoții greco-catolici cât și de cei ortodocși.

Ultimul capitol, *Învățământul confesional românesc din Sălajul istoric în secolul al XIX-lea. Școli, învățători, discipline și manuale didactice. Statistici școlare*, prezintă în general evoluția învățământului din zona Sălajului istoric până la începutul secolului al XIX-lea. Ineditul acestui capitol constă în prezentarea tuturor școlilor confesionale din parohiile și filiile Sălajului istoric care au funcționat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pe baza documentelor de arhivă, a Șematismelor, editate de Episcopia Greco-Catolică din Gherla, și a Calendarelor editate la Sibiu pentru fiecare școală prezentată s-a putut menționa și numele învățătorilor.

Începutul învățământului românesc din Sălaj a cunoscut două perioade distincte, perioada școlilor monastice și perioada școlilor naționale. Viața cultural-spirituală a sălăjenilor a fost influențată de așezămintele monastice din comitatele Solnocul de Mijloc și Dăbâca atestate în secolele XIV-XVIII. Personalul eclezial, preoți și dieci, dar și o serie din primii învățători ai Sălajului istoric deprindeau învățătura în mănăstirile de la Strâmba Fizeșului, Treznea, Santău, Bălan și Cutiș. În școlile mănăstirești se preda cititul, după cărțile de ritual scrise în literele chirilice, cântările bisericești și scrisul. În aceste școli învățau mai cu seamă tinerii ce doreau să devină cantori sau preoți. Cei care se pregăteau pentru cantorie învățau doar cititul și cântările bisericești, iar cei ce se pregăteau pentru preoție învățau și scrisul. Pe lângă școlile mănăstirești din secolul al XVII-lea prin sinodul Bisericii Ortodoxe din Transilvania ținut în 1675 se dispunea ca după slujbele religioase preoții să țină școală. În evoluția învățământului sălăjean un alt moment de imbold a fost sinodul protopopesesc ținut la Sărăuad în 3 iulie 1776 la care a participat episcopul Grigore Maior. La acest sinod s-au dat dispoziții preoților ca în duminici și sărbători să-i învețe pe tineri cele de lipsă, iar diecii să țină școală cu pruncii. În timpul lui Gheorghe Șincai în Sălajul s-au deschis școli în câteva sate. În anul 1784 s-au deschis școlile din Santău și Almașu Mare, în 1785 s-a deschis o școală la Lompirt, în anul 1785-1786 s-a deschis școala din Bobota, în anul 1787 s-a deschis școala din Bădăcin, în anul 1788 s-a deschis școala din Nadișul Românesc, în anul 1790 s-au deschis școlile din Guruslău, Supurul de Jos și Sanislău, urmând apoi să fie deschise până în anul 1794 școlile din Giurtelecu Șimleului, Șimleu, Ortelec și Băsești, cea din urmă primind apoi statutul de școală trivială. În primele decenii ale secolului al XIX-lea grija vicarilor sălăjeni pentru susținerea școlilor și înființarea de școli, acolo unde nu existau, a fost una deosebită. După înființarea vicariatului Silvaniei sunt atestate mai multe școli din satele sălăjene. Cu toate măsurile luate de vicarii Sălajului școlile sătești înființate în prima jumătate a

secolului al XIX-lea erau puține sau în multe cazuri din lipsa învățătorilor sau din cauza sărăciei după câțiva ani de la înființare școlile erau închise.

Revoluția din anul 1848 a adus noi avânturi în mișcarea de organizare a învățământului românesc din Transilvania. Acest nou avânt i-a cuprins și pe românii sălăjeni. Astfel, în 10 ianuarie 1850 sub președenția vicarului Alexandru Șterca Șuluțiu la Șimleu a avut loc un sinod vicarial, considerat primul congres cultural al Silvaniei, sinodul vicarial. Prin hotărârile acestui sinod s-a în vicariatul Silvaniei învățământul primar a devenit obligatoriu. În anul 1867, conform primului Șematism editat de episcopia de Gherla, în vicariatul Silvaniei existau 149 de școli din care 118 aveau localuri școlare, 112 fiind construite din lemn și 6 din piatră. În aceste școli funcționau 149 de învățători, din care 76 erau cantori-învățători, iar 73 învățători calificați. Majoritatea dascălilor din vicariatul Silvaniei au învățat tainele pedagogiei la preparandiile din Năsăud, deschisă în anul 1859 și mutată la Gherla în anul 1869, și Sighet, deschisă în anul 1861. O mare parte din dascălii sălăjeni s-au calificat la preparandia de stat din Zalău înființată în anul 1870.

În ceea ce privește învățământul confesional ortodox, schimbări majore au avut loc după alegerea lui Vasile Moga în scaunul de episcop pentru românii ortodocși transilvăneni din anul 1811. Astfel, în timpul arhipăstoririi lui Vasile Moga numărul școlilor confesionale ortodoxe din Transilvania era într-o continuă creștere, ajungându-se de la doar 40 de școli, care funcționau în anul 1815, la un număr de 282 de școli ortodoxe conscrise în anul 1843.

În anul 1816, după ce a fost emis rescriptul împăărătesc cu numărul 5806 din 10 mai 1816 prin care se dispunea ca în școlile românești să se învețe după alfabetul latin, episcopul Moga trimitea către parohii o circulară prin care cerea preoțimii să deschidă școlii unde să funcționeze ca învățători cantorii bisericilor. Din anul 1821 preoții erau datori să-și trimită cantorii la Sibiu, între duminica Tomii până la duminica Rusaliilor, pentru a deprinde la cursul de șase săptămâni dascălia.

În cazul protopopiatul Unguraș, în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea sunt atestate școli numai în patru sate, la Păușa din anul 1800, la Bălan din anul 1821, la Ciumărna din anul 1822 și la Gălpâia din anul 1827. Din anul 1837 se ținea școală și la Racâș, iar în anul 1838 s-a deschis o școală și la Stâna.

Școlile confesionale ortodoxe cunosc o adevărată perioadă de dezvoltare în timpul lui Șaguna. Încă din anul 1846 vicarul Șaguna dispunea ca preoții să numească învățători pe

cântăreții parohiilor, sau în lipsă chiar ei să fie învățători, iar plata pentru dascăli să fie dată de parohieni. La sinodul eparhial ținut la Sibiu în anul 1850 pentru îmbunătățirea învățământului confesional protopopii au fost numiți inspectori districtuali în problemele școlare, având fiecare obligația să raporteze periodic episcopului situația școlară. Tot cu privire la învățământul confesional, la acest sinod s-au aprobat manualele pentru școlile sătești, iar școala de clerică devenea institut teologic-pedagogic. Totodată din anul 1850, fiecare cleric era obligat să funcționeze ca învățător înainte de a fi hirotonit preot. După sinodul ținut la Sibiu în anul 1850 rezultatele s-au simțit repede și în protopopiatul ortodox Ungurașului. În epoca șaguniană s-au înființat școli în toate satele protopopiatului Unguraș. Au fost și sate care au înființat școli înaintea anului 1850, precum Treznea și Unguraș, unde s-au înființat școli în anul 1848 și Bălan unde școala s-a înființat în anul 1849.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea pe tărâmul instrucțiunii publice din Transilvania a avut loc o luptă între Stat și Biserică pentru dominarea acestui sector. Funcționarea școlilor elementare românești era condiționată din două direcții: dinspre stat, pe de o parte, și dinspre instituția bisericească, pe de altă parte. În decursul secolului al XIX-lea legile școlare nu au favorizat școlile confesionale românești din Transilvania dar cu toate acestea prin strădania ierarhilor români, a preoților și a poporului școlile confesionale sălăjene au rezistat în cele mai multe cazuri în fața școlilor de stat.

Concluzii

Cele două instituții ecleziale sălăjene, protopopiatul ortodox Unguraș și vicariatul greco-catolic Silvania, în secolul al XIX-lea au avut la conducerea lor adevărate personalități remarcabile care și-au legat numele nu doar de instituțiile bisericești pe care le-au condus ci și de numele unor instituții culturale sălăjene și transilvănene ale acestui secol. Dintre aceștia, vicarul Șuluțiu și-a legat numele și de instituțiile ecleziale greco-catolice centrale, respectiv de scaunul episcopal din Blaj transformat ulterior în scaun mitropolit, primul mitropolit greco-catolic fiind Alexandru Șterca Șuluțiu.

Prin puterea de concentrare a Bisericii Greco-Catolice în Sălajul istoric, impunându-se în fața Bisericii Ortodoxe printr-un areal geografic net superior, vicariatul Silvaniei a avut un rol deosebit în viața spirituală și socială a românilor sălăjeni. Dacă la începutul secolului al XIX-lea protopopiatul Unguraș s-a poziționat ca factor de coalizare a parohiilor rămase ortodoxe din zona Sălajului istoric, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea această instituție s-a dovedit a fi un

real bastion pentru românii ortodocși din zona de referință prin organizarea și susținerea școlilor confesionale. Prin stădaniile depuse de vicarii Silvaniei și de protopopii Ungurașului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cele două instituții au devenit simbolurile unității de gândire și de acțiune pentru românii din comitatul Sălaj.

La rândul lor, parohiile sălăjene, indiferent că vorbim de cele din structura protopopiatului ortodox Unguraș sau din structura vicariatului din Șimleu, au fost conduse în mare parte de dinastii preoțești, lucrul acesta aducând consecvență și stabilitate în viața spirituală din parohii.

După revoluția din anul 1848 preoțimea a fost cel mai important vector din opera de emancipare a românilor sălăjeni. În acest demers preoților li s-au alăturat dascălii școlilor confesionale. Școlile confesionale românești din Sălajul istoric, alături de instituțiile bisericești, au susținut procesul de emancipare a românilor și implicarea acestora în mișcarea politică între 1848 și mișcarea memorandistă de la finele secolului al XIX-lea. Cu toate presiunile create de implementarea unor legi ostile învățământului românesc, în Sălajul istoric, prin școlile confesionale românești, ortodoxe și greco-catolice, școlile comunale de stat n-au putut intra decât sporadic în arealul sălăjean. Școlile confesionale din satele comitatului Sălaj au meritul implementării în mentalul colectiv necesitatea acută de a-și trimite copii la școli. Preoțimea a făcut eforturi pentru a trimite la studii la școlile din eparhiile transilvănene pe elevii meritoși din satele sălăjene, făcând astfel posibilă formarea unei elite românești pregătită să facă față schimbărilor politico-culturale cerute la un moment dat de istorie. Societatea sălăjeană a secolului al XIX-lea, una majoritar rurală, a fost influențată în preponderență de Biserică. Viața bisericească din acest secol este fidelă vieții satului. În secolul al XIX-lea românii transilvăneni și-au câștigat drepturi politice, naționale, sociale, culturale, dar și drepturi care le-au influențat viața spirituală. Organizarea și recunoașterea instituțiilor bisericești românești din Transilvania secolului al XIX-lea au facilitat opera de emancipare a românilor transilvăneni. Prin evoluția societății românești din Transilvania și implicit a societății sălăjene din a doua a jumătate a secolului al XIX-lea s-a simțit nevoia ca în acest demers evolutiv să se încadreze și Biserica românilor. Biserica românilor și-a adus contribuția sa în momentele remarcabile a secolului al XIX-lea, această instituție fiind un chimval răsunător în demersul de emancipare a românilor. Dacă la începutul secolului al XIX-lea preoțimea sălăjeană avea o pregătire bazată pe elemente practice dobândite în mare parte în școlile mănăstirești sau la strana bisericior, sfârșitul secolului

al XIX-lea poziționează preoțimea sălăjeană într-un cadru demn pentru slujitorii altarelor. Acest lucru a facilitat demersul întregii societăți sălăjene în evoluția socială, culturală, economică și spirituală. Prin asigurarea unei educații conforme cu statul preoțesc, printr-o situație economică modestă în cele mai multe cazuri, preoțimea sălăjeană s-a putut poziționa ca factor de reper pentru societatea rurală sălăjeană a secolului al XIX-lea. Preotul în lumea satului este reper ce influențează societatea rurală în ansamblul ei. Preoțimea sălăjeană a secolului al XIX-lea s-a ridicat la nivelul chemării sale de îndrumare a vieții spiritual-culturală a societății sălăjene. În acest sens credem că încercarea de a creiona o lume a satului sălăjean implică prezentarea vieții bisericesti în ansamblul ei, atât din punct de vedere instituțional cât și din punct de vedere al celor implicați în această societate rurală, preoți și popor, o societate pe care Nicolae Iorga o numea o lume de sate și preoți.